

עוצמתו של הכתיב המלא

"כל המכבד את התורה, הדורש החסרות והיתרות שבתורה ומראה טעם על כל קוץ וקוץ לומר שאין בה דבר לבטלה – אין לך כבוד תורה גדול מזה"¹. (ר"ע מברטנורה אבות ד, ו)

סגנון כתיבת המילים בתורה הינו לפעמים בכתיב מלא ולפעמים בכתיב חסר² - דבר הדורש טעם. יתירה מכך: תופעה מעניינת במיוחד היא אותן המילים עצמן אשר מופיעות לפעמים במקום אחד בתורה בכתיב מלא ובמקום אחר בתורה מופיעות הן בכתיב חסר (ולפעמים המרחק בין שני המקומות אף קטן ביותר).

"אתה עומד ותוהה מדוע שפצה התורה בתיבה זו אות ו' או אות יוד, בו בזמן שאותה תיבה עצמה באותה משקל ובמנין כתובה במקום אחר בלי ו' או בלי יוד, כדוגמא לאמר – לאמור, גדול – גדל, עבדים – עבדם... ומכאן הפליאה שכל אחד מתמה, מדוע ולמה, ומה מוסתר כאן בחסר ומה במלא"³.

במאמרנו זה נציג שלוש גישות שונות לפתרון תופעה זו. תחילה נציג את הגישה המוכרת יותר (והרווחת בחז"ל). לאחר מכן נציג את הצעתו של הרב בארי. ולבסוף נציג הצעה שלישית, שעל פיה יובהר פשר הכותרת שנבחרה למאמרנו זה.

¹ וכבר הלכה פסוקה היא: "אם כתב המלא חסר או החסר מלא... הרי זה פסול ואין בו קדושת ספר תורה כלל" (רמב"ם ס"ת ז, יא). [וברמב"ן בהקדמתו לפירושו לתורה נתן טעם לכך: "יש בידנו קבלה של אמת כי כל התורה כולה שמותיו של הקב"ה... ומפני זה ספר תורה שטעה בו באות אחת במלא או בחסר פסול כי זה הענין יחייב אותנו לפסול ספר תורה שיחסר בו ו' אחד... אע"פ שאינו מעלה ולא מוריד כפי העולה במחשבה וזה הענין שהביאו גדולי המקרא למנות כל מלא וכל חסר וכל התורה והמקרא ולחבר ספרים במסורת עד עזרא הסופר הנביא שנשתדל בזה"]. עוד ראה דיונים באחרונים ובפוסקים בענין ספר תורה שנמצא שיש בו טעות בחסרות ויתרות האם צריך להוציא ספר תורה אחר, וכן בענין מצות כתיבת ספר תורה בזמן הזה, שמא אין מצוה כיון שאיננו בקיאים בחסרות ויתרות. [ראה לדוגמא ברמ"א (או"ח קמג, ד), בנין ציון (צח), שאגת אריה (לו), מנחת חינוך (תריג), שבט הלוי (ח"א כה, ח"ב קלג, ח"ז קסח)]. נציין עוד, שלדעת הר"ן (יד ע"א בדפי הר"ף במגילה) הנימוק לדברי הגמרא בגיטין ס ע"ב - "דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרן על פה" - מבוסס בין היתר בגלל נדון דידן [טעמא דמילתא, משום דדברים שבכתב איכא מילי טובא דמדרשי מתוך הכתב, כגון: חסרות ויתרות, וקרי ולא כתיב ודכוותייהו, ואי אמרת להו על-פה, בצרי להו"]. ובאשר לדבריו המפורסמים של רב יוסף בקידושין ל ע"א - "אינהו בקיאי בחסירות ויתרות אגן לא בקיאינן" - ראה התייחסות בדבריו של הרב ראובן מרגליות (המקרא והמסורה, הוצאת מוסה"ק ירושלים, תשמ"ט, עמ' יג-יד) ובדבריו של הרב ישראל הלוי בארי (כבודה של תורה עם זהב במלואתם, ירושלים, תשכ"ח, כרך א - בדבריו ב"בפתח הספר" וב"פתיחה"). וראה עוד: אמונה ומדע בנוסח המקרא, הרב מרדכי ברויאר, בתוך: דעות מז' (תשל"ח), בטאון האקדמאים הדתיים, ירושלים, עמ' 102-114.

² וביתר דיוק: "בתנ"ך באות רוב המילים חסרות, גם במקומות שהיו צריכות להיות מלאות, ורק לעתים רחוקות הן מלאות במקומות שהן צריכות להיות חסרות" (דוד ילון, דקדוק הלשון העברית, עמ' 46, הוצאת ראובן מס, תש"ב).

³ הרב בארי בדבריו ב"בפתח הספר" (בספרו שצויין בהערה מספר 1).

הגישה המוכרת

אמנם בדברי חז"ל לא מצאנו (התבטאות על) גישה עקרונית אחידה ושיטתית לפתרון השאלה שהצגנו קודם, אך בהחלט חז"ל מודעים היטב לתופעת הכתיב המלא והכתיב החסר ודורשים ומשתמשים פעמים רבות בתופעה זו, ודומה הדבר שניתן להציע שתי גישות מוכרות ורווחות בחז"ל לאופן התמודדותם עם תופעה זו. דווקא בחלק זה של המאמר נמעט ביותר בהבאת דוגמאות, כיוון שכל מי שלומד את דברי חז"ל נתקל פעמים רבות בדרשותיהם המבוססות על הכתיב המלא והחסר, אך פטור בלא כלום אי אפשר ולכן נציג מספר דוגמאות מצומצם לגישות השונות שבדברי חז"ל:⁴

קריאה שונה למילה:

לפעמים כאשר המילה כתובה בניגוד למצופה (מלאה או חסרה) באים חז"ל ומציעים לדרוש ולקרוא אחרת לחלוטין את המילה, ובכך ללמוד דבר הלכה וכדומה⁵, לדוגמא: "שם בן ארבע אותיות חכמים מוסרין אותו לתלמידיהן פעם אחת בשבוע, ואמרי לה: פעמים בשבוע. אמר רב נחמן בר יצחק: מסתברא כמאן דאמר פעם אחת בשבוע, דכתיב 'זה שמי לעולם' - לעלם כתיב". (קידושין עא ע"א) במקום המילה "לעולם" (=לתמיד), חז"ל מציעים – בעקבות הכתיב החסר – לדרוש "לעלם" (=להעלים), ומשמעותו היא כמובן אחרת לחלוטין.

דרשה מיוחדת מהאות היתרה/החסרה:

לפעמים כאשר המילה כתובה בניגוד למצופה (מלאה או חסרה) באים חז"ל ודורשים דבר מה מהאות היתרה/החסרה במנותק לחלוטין מהמשמעות ומההקשר למילה בה היא מופיעה, לדוגמא: בבראשית כ"ג "עפרון" כתוב בכתיב מלא בכל הפרשה חוץ מבאמצע פסוק ט"ז בו נאמר "וישקל אברהם לעפרן את הכסף". ובכלי-יקר ביאר שטעמו של דבר הוא ע"פ דברי חז"ל שכל הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות וכל מי שרעה עינו באחיו האביון ואינו נותן לו כלום אינו מתברך בשש ברכות אלו ועל כן חסרה וי"ו דעפרן כי מצד שהיה רע עין חסרו ממנו שש ברכות אלו.

גישתו של הרב ישראל הלוי בארי

⁴ כאמור, בתלמוד ובמדרשים יש עשרות רבות של דרשות בכיוונים השונים הללו. כמו-כן, בדברי בעל-הטורים והגר"א ניתן אף למצוא דוגמאות רבות נוספות. בנוסף, ראה בספרים הבאים דוגמאות רבות ההולכות בכיוונים שונים בהתאם לגישות אלו של חז"ל (ואף בהתאם לגישות שנוצגו להלן): מדרש חסירות ויתירות, לונדון, תרע"ז, בעריכת אברהם מרמרשטיין [והשווה: מדרש חסר ויתר שבתני"ך, ירושלים, תר"ץ, בעריכת שלמה אהרן ווערטהיימער]; המקרא והמסורת, הרב ישראל יעקב ניומן, ירושלים, תשנ"ג; שם עולם, ישראל יהושע הרצברג, תל אביב, תשכ"ד; חסר ומלא בתני"ך, הרב אברהם בן מאיר יאקבס, ירושלים, תשל"ז.

⁵ אמנם כאשר יהיה בכך הבדל הלכתי מאשר אופן הקריאה הרגיל של הפסוק, נחלקו התנאים כידוע האם יש אם למקרא או למסורת (וראה לדוגמא על כך בסוכה ו ע"ב תוס' ד"ה ורבי שמעון).

הרב ישראל הלוי בארי, שהיה רבה של נס ציונה למעלה מחצי יובל שנים וחבר מועצת הרבנות הראשית לישראל, ואשר היה חתנו של הגר"מ חרל"פ, הקדיש ספר שלם (בעל ארבעה כרכים) עבור תופעת הכתיב המלא והחסר, וכתב בפתיחה לספרו:

"ואמנם גדולי עולם עמדו על כך בהרבה מקומות וספרו לנו על הרמז במוסתר כאן, כמו בעה"ט בספרו וכן הגר"א ז"ל בכמה מקומות. פתרונם והרמזים לא יכולים להיות כשיטה ופתרון לכל המקומות שאנו מביאים בכל התורה, ועדיין הסתום מרובה על המפורש.

ואנו בחסדי ה' מציעים **פתרון מקיף שיטתי** על יסודות קדושים מזהר הקדוש והרחבתם לפיהם מתגלה שאמנם יש כאן שיטה וקו לדברים אלו והדברים מתפרשים בצורה משכנעת... ברוך שמו לעולם שהשאר לי מקום להתגדר בו, להוסיף נופך בכבוד התורה".

הרב בארי הביא בספרו למעלה מ-350 דוגמאות (מחמשת חומשי תורה) ל"פתרון מקיף שיטתי" שהציע. לדעתו, ישנו הסבר אחד שיטתי ועקבי לכל תופעות הכתיב המלא והחסר של האות ו', וכן ישנו הסבר אחד (אחר) לכל תופעות הכתיב המלא והחסר של האות י'. להלן נציג תחילה את הסברו לאות ו', ולאחר-מכן נציג את הסברו לאות י' (ובליווי דוגמאות).

האות ו'

הרב בארי טען בספרו (ע"פ מספר מקורות מספר הזוהר) שהאות ו' מסמלת את החיים. ובמקום שיש את האות ו', הרי התוכן הכללי של המשפט הוא של חיים. וכן להיפך, במקום שחסרה האות ו' הרי התוכן של המשפט הוא של חוסר חיים.⁷ להלן נביא שלוש דוגמאות המבטאות עיקרון זה⁸:

תולדות – תולדת

אֱלֹה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהַבְרָאָה... (בראשית ב, ד)

זֶה סֵפֶר תוֹלְדֵי אָדָם... (שם ה, א)

אֱלֹה תוֹלְדֵי נח... (שם ו, ט)

אֱלֹה תוֹלְדֵי שָׁם... (שם יא, י)

הדברים מתבארים היטב ע"פ המובא בשמות רבה (פרשה ל סימן ג): "כל תולדות שבמקרא חסרים חוץ... למה אמר אלה תולדות השמים והארץ מלא? מפני שברא הקדוש ברוך הוא את עולמו ולא היה מלאך המוות בעולם, ובשביל כך הוא מלא. וכיון שחטא אדם וחווה חסר הקב"ה כל תולדות שבמקרא...".

שמנים – שמונים

⁶ שצויין בהערה מספר 1.

⁷ אמנם, במהלך דבריו לאורך הספרים הרחיב כלל זה לעניינים נוספים שמסמלת האות ו', ובעיקר לעניין הקדושה ולעניין הדעת.

⁸ שלוש הדוגמאות מופיעות (בהתאמה) בספרו בחלק א בעמודים: ט, לג, ריג.

וַיְחִי מִתּוֹשֶׁלַח שְׁבַע וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמֵאֵת שָׁנָה נִוְלַד אֶת-לִמְךָ :
וַיְחִי מִתּוֹשֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת-לִמְךָ שְׁתַּיִם וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה
וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה... (בראשית ה, כה-כו)

עד שלא נולד למתושלח בן לא ציינה התורה בחייו את האות ו' ("ושמנים"), כיוון שכל שאין לו בנים חשוב כמת, כי אין המשכיות של חיים. אבל אחרי שהוליד בן כתבה התורה עם האות ו' ("ושמונים") להדגיש ולומר שהוא חי ובנו יהיה אחריו.

נפשות – נפשות

וַיִּקַּח עֵשָׂו אֶת-נַפְשׁוֹ... וְאֶת-כָּל-נַפְשׁוֹת בֵּיתוֹ... (בראשית לו, ו)
וְעַל כָּל-נַפְשׁוֹת מֵת לֹא יָבֵא... (ויקרא כא, יא)

כאשר המדובר הוא באנשים חיים כתבה התורה עם האות ו' שהיא אות החיים. לכן, לגבי עשו נכתב "נפשות" עם ו'. אבל כאשר המדובר הוא באנשים מתים לא כתבה התורה עם האות ו', ולכן כתבה רק "נפשות".

האות י'

הרב בארי הראה (אף כאן ע"פ מספר מקורות מספר הזוהר) שהאות י' לעיתים מסמלת את הקדושה ולעיתים מסמלת את העתיד. כאשר יש את האות י', הרי התוכן הכללי של המשפט הוא או תוכן של קדושה או תוכן המבטא ומרמז לעתיד של חיים. וכן להיפך, כאשר אין את האות י', הרי המדובר במשפטים בהם התוכן הוא תוכן חסר קדושה או חסר עתיד. להלן נביא שלוש דוגמאות בהם המשמעות היא של קדושה ושלוש דוגמאות בהם המשמעות היא של עתיד:⁹

קדושה:

וייצר – ויצר

וַיִּצְרָה ה' אֱלֹהִים אֶת-הָאָדָם... (בראשית ב, ז)

וַיִּצְרָה ה' אֱלֹהִים מִן-הָאָדָמָה כָּל-חַיַּת הַשָּׂדֶה... (שם ב, יט)

באדם, שיצירתו היא מתוך קשר עם הקדושה העליונה, נכתב ב' נוסף לרמז על הקדושה שבו, מה שאין כן בחיית השדה.

יבא – יבא

וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יָבֵא שְׁתֵּי תָרִים או שְׁנֵי בָּנֵי יוֹנָה אֶל-הַכֹּהֵן אֶל-פֶּתַח אֹהֶל

מוֹעֵד: (במדבר ו, י)

כאן המקום היחידי בתורה שנכתבה תיבת "יבא" ללא האות י', ואילו בשאר המקומות בתורה (ויקרא ד, לב; ה, כה; ז, כט; במדבר ו, יג) נכתב עם האות י'. בגמרא (נזיר ד ע"ב) מבואר ששמעון הצדיק לא אכל מימיו מאשם נזיר טמא, מפני שחשש לכך שפעמים שהנזיר מתחרט על נזירותו (ראה שם ברש"י ד"ה לא), ואז הקרבן הוא חולין בעזרה. לכן רמזה

⁹ שש הדוגמאות מופיעות (בהתאמה) בספרו כדלהלן: ח"א עמ' יב, ח"ג עמ' כו, ח"ג עמ' צו, ח"א עמ' כה, ח"א עמ' יג, ח"ב עמ' קטז.

התורה בנזיר טמא, שהבאתו חסרה את האות י' של הקדושה, כמו חששו של שמעון הצדיק.

וישכימו – וישכמו

וַיִּשְׁכְּמוּ בַבֶּקֶר וַיִּשְׁבְּעוּ אִישׁ לְאַחֵיו וַיִּשְׁלַחֶם יֶצְחָק וַיֵּלְכוּ מֵאֵתוֹ בְּשָׁלוֹם:
(בראשית כו, לא)

וַיִּשְׁכְּמוּ בַבֶּקֶר וַיַּעֲלוּ אֶל-רֹאשׁ-הַהָר לֵאמֹר הֲנֵנוּ וְעַלְיֵנוּ אֶל-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר-
אָמַר ה' פִּי חֲטָאנוּ: (במדבר יד, מ)

השכמה שבאה מתוך הזדרזות לדבר מצוה או לקיום דבר ה', נכתב בה אות י' של קדושה לרמז על קדושת ההשכמה. אבל במקום שנעדרת הקדושה לא נכתבה האות י'. לכן, כשהשכימו בבוקר וכתרו ברית רעות ואחוה, הרי שההשכמה הזאת רצויה היתה בעיני ה', שהיא זריזות לדבר טוב, ולכן נכתבה עם האות י'. אבל כשהשכימו לעלות להר ולהלחם כנגד רצון ה', לא היתה בהשכמה זו משום רצון ה' ולכן הושמטה האות י'.

עתיד:

תצמיח – תצמח

וְקוֹץ וְדַרְדַּר תִּצְמִיחַ לָךְ... (בראשית ג, יח)

גְּפָרִית וּמֶלַח שְׂרָפָה כָּל-אַרְצָה לֹא תִזְרַע וְלֹא תִצְמַח... (דברים כט, כב)

התורה מדגישה באמצעות האות י' שגם בעתיד האדמה תצמיח קוץ ודרדר, ולא רק בזמנו כסימן קללה, אלא לדורות נתקללה האדמה. אבל בתוכחה, שנאמר בה כעונש שלא תזרע ולא תצמיח, אינו ענין אלא לשעתו, ואדרבה ה' ישוב וירחם על עמו ועל ארצו ותשוב הארץ לפרוח כגן עדן, לכן לא נכתבה אות י' העתיד.

וינחהו – ויניחהו

וַיִּנְחָהוּ בְּגֶן-עֵדֶן לְעִבְדָהּ וּלְשִׁמְרָהּ: (בראשית ב, טו)

וַיִּנְחָהוּ אַהֲרֹן לִפְנֵי הָעֵדֻת לְמִשְׁמֶרֶת: (שמות טז, לד)

באדם, שהנחתו בגן עדן היתה רק לשעה ואילו אחר כך גורש ממנה, לא היתה בהנחה זו משום פעולה גם לעתיד, ולכן הושמטה אות י' העתיד. אבל במקלו של אהרן שהונח לפני ה', היתה הנחה זו גם לדורות, שהרי מובא בהוריות יב ע"א ש"משנגנו ארון נגנו שמן המשחה וצנצנת המן ומקלו של אהרן וכו'", ובודאי כהנחתה כן גניזתה כלומר שנגנזה ביחד עם הארון, הרי שהנחה זו היתה הנחה גם לעתיד לבא, לכן צויינה עם האות י' המסמלת על העתיד.

לצמתות – לצמיתות

וְהָאֲרֶץ לֹא תִמְכַר לְצִמְתוֹת... (ויקרא כה, כג)

וְאִם לֹא-וַיִּגָּאֵל עַד-מְלֵאת לוֹ שָׁנָה תִּמְיָמָה וְקָם הַבַּיִת אֲשֶׁר-בְּעִיר

אֲשֶׁר-לוֹ חֲמָה לְצִמְיֹת לְקַנְהָ אֵתוֹ לְדַרְתּוֹ לֹא יֵצֵא בַּיָּבֵל: (שם כה, לו)

במקום שאין המכירה לעולם השמיטה התורה את אות י' העתיד, כי הרי לעתיד היא חוזרת לבעליה. מה שאין כן כשהמכירה היא מכירה לתמיד, ולא רק לו אלא גם לדורותיו הבאים, הרי כתבה התורה עם אות י' העתיד לומר שלתמיד ולעתיד היא שלו.

גישת העוצמה

מהרב שלמה מן-ההר,¹⁰ שהיה רבה של שכונת בית-וגן בירושלים, שמעתי גישה שיטתית ואחידה המבארת את תופעת הכתיב המלא והחסר במקרים רבים (אם כי במפורש הוא לא התיימר כלל וכלל להציע שגישה זו מבארת את כל המקרים כולם), כדלהלן:

כאשר התורה כתבה מילה מסויימת בכתיב מלא [למרות שבדרך כלל מילה זו נכתבת בכתיב חסר] הרי שלפעמים הסיבה לכך היא שהתורה רוצה להדגיש ולהעצים את המשמעות שבמילה זו. לכן התורה כתבה מילה זו בכתיב מלא, כדי שתקרא ותבין את משמעות המילה במלוא עוצמתה. וכן להיפך, כאשר התורה כתבה מילה מסויימת בכתיב חסר [למרות שבדרך כלל מילה זו נכתבת בכתיב מלא], הרי שלפעמים הסיבה לכך היא שהתורה מעוניינת שתקרא ותבין את משמעות המילה בעוצמה נמוכה וחלשה.

נדגים עיקרון זה בשש דוגמאות:^{11 12}

שלחני – שלחוני

וַיֵּאָכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ הוּא וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר-עִמּוֹ וַיְלִינוּ וַיִּקְוּמוּ בַבֶּקֶר וַיֹּאמְרוּ שְׁלַחֲנִי
 לְאֲדָנִי: וַיֹּאמְרוּ אַחִיהָ וְאִמָּהּ תִּשָּׁב הַנֶּעֱבַר אֶתְּנוּ יָמִים אִו עֲשׂוֹר אַחַר תֵּלֶךְ:
 וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם אֶל-תִּתְּאֲחֶרוּ אֵתִי וְהִ' הַצְּלִיחַ דְּרָכֵי שְׁלַחֲוֹנִי וְאֶלְכָה לְאֲדָנִי:
 וַיֹּאמְרוּ נִקְרָא לְנֶעֱבַר וְנִשְׁאַלָה אֶת-פִּיהָ: (בראשית כד, נה-נו)

לאחר הסירוב לבקשתו של אליעזר עבד אברהם בפעם הראשונה ("שלחני"), הרי שבפעם השניה הוא דרש זאת ביתר תקיפות רצינות ועוצמה ("שלחוני") ואז אף נענה לבקשתו.

תלדת – תולדת

וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִשְׁמַעֲאֵל בֶּן-אַבְרָהָם... (בראשית כה, יב)

וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יַצְחָק בֶּן-אַבְרָהָם... (שם כה, יט)

¹⁰ סבי מורי - על אף שעיקר תלמודו היה בתנ"ך, ש"ס ופוסקים - לא משך ידו ולא נמנע מללמוד וללמד ולחדש אף בדברים הנראים ליושבי בית-המדרש כפכים קטנים, צדדיים ומשניים. אדרבה, סבר הוא שאף דברים אלו ראויים להילמד וחושים הם. לדוגמה: פעם הוא סיפר לי שבהיותו בחור ישיבה הוא דקלם בעל-פה את מספר פקודי בני ישראל שבתחילת פרשת במדבר (וכן רשימות 'יבשות' נוספות כגון אלו, המופיעות בתנ"ך), ובזמן שהלך מהמקום בו לן לבית-המדרש ובחזרה היה לומד ומשנן שוב ושוב פרקים אלו. לתמיהתי על הטעם והתכלית שבכך הוא השיב ואמר שאף זה חלק מהתורה וצריך ללמוד זאת. הוא כלל לא חש ולא ראה בכך בזבוז זמן ועיסוק מיותר כמו שהרבה מן הלומדים סוברים. את הגישה שאציג להלן בגוף המאמר שמעתי ממנו במשך מספר שבתות לאחר שחזרנו מתפילת שחרית ומקריאת התורה של שבת. כל שבת שכזו הוא הראה לי בהשתאות ובהתפעלות מספר דוגמאות המדגימות את העיקרון שלהלן ואהבת התורה שזרחה עליו בו בזמן היתה משובבת לב. לאחר מספר שבתות בהם הראה לי מספר דוגמאות רב הצעתי לו לכתוב את הדברים ולתעד אותם. כשחיוך נסוך על פניו הוא השיב לי שאת זה הוא מציע לי לעשות... [את הדוגמאות המרובות והמאלפות ששמעתי ממנו איני זוכר עקב הזמן הרב שעבר, והדוגמאות שאציג להלן הם דוגמאות שהבאתי מעצמי ע"פ העיקרון ששמעתי ממנו].

¹¹ ולעומת הגישה שאנחנו נוקטים בה זה עתה, נציין שהרב בארי בספרו ביאר כמובן (כמעט) את כל הדוגמאות ע"פ דרכו וגישתו.

¹² בנוסף לדוגמאות שנציג להלן, ראה דוגמאות (תקדימיות) נוספות ההולכות ברמיזה בגישה זו במקורות הבאים: כתובות מד ע"ב, הוריות יג ע"א, ניצוצי-אור (לרב ראובן מרגליות, הוצאת מוסה"ק) לפסחים נ ע"ב.

התולדות החשובות והמשמעותיות הם של יצחק כמובן, ועל כן הדגישה התורה את תולדותיו ("תולדת") לעומת תולדותיו של ישמעאל ("תלדת").

לשתת – לשתות

ותאמר גם לגמליך אֶשָׂאב עד אם-כלו לְשֵׁתִי: (בראשית כד, יט)
וְיִהי כַּאֲשֶׁר כָּלוּ הַגְּמָלִים לְשֵׁתוֹת... (שם כד, כב)
רבקה דיברה מעט ("לשתתי") אך עשתה הרבה ("לשתות").

אמר – אמור

וְאִם-אָמַר יֹאמֵר הָעֶבֶד... (שמות כא, ה)
דַּבֵּר אֶל-אַהֲרֹן וְאֶל-בְּנָיו לֵאמֹר כֹּה תִבְרְכוּ אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמֹר לָהֶם:
(במדבר ו, כג)

ברכת כהנים – הברכה מאת ה' לעם ישראל – צריכה היא שתיאמר בעוצמה ובכוונה מלאה ("אמור") ולא רק כאמירה בעלמא ("אמר").

טהר – טהור

וְהִזָּה הַטָּהַר עַל-הַטְּמֵא... (במדבר יט, יט)

במקומות רבים אחרים כתוב "טהור", ואילו פה זה כתוב בכתיב חסר. בגמרא מובאת דרשה הלומדת שטבול יום כשר בהזאה זו של אפר פרה אדומה.¹³ ואכן, אולי זו הסיבה מדוע התורה כתבה כאן "טהר" בכתיב חסר, ללמדך שאף מי שאינו טהור לחלוטין [והוא הטבול יום, שטהור למעשה אך טמא לתרומה] כשר בהזאה זו.¹⁴

קדש – קדוש

וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם רַב-לְכֶם כִּי כָל-הָעֵדָה כֹּלֵם קְדָשִׁים... (במדבר טז, ג)
בְּקֹר וַיִּדַע ה' אֶת-אֲשֶׁר-לוֹ וְאֶת-הַקְּדוֹשׁ... (שם טז, ה)
וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר-יִבְחַר ה' הוּא הַקְּדוֹשׁ... (שם טז, ז)

בתלונתו של קורח ועדתו המילה "קדשים" חסרה את האות ו', ואילו בתשובתו של משה המילה "קדוש" כתובה פעמיים מלא. לרמוז לך, שהקדושה שקורח ועדתו מדברים עליה – חסרה היא, לא שלמה, ורק ה' יודיע מיהו הקדוש האמיתי. תופעה זו חוזרת במקומות שונים בתורה. לדוגמא, בפרשת "קדושים" (ויקרא יט, ב): "קדשים תהיו" – חסר, "כי קדוש אני" – מלא. כאן המטרה היא להבדיל בין קדושת האדם לבין קדושת ה'.

בשולי הדברים, אציג להלן רעיון נקודתי נוסף ששמעתי מהרב שלמה מן-ההר, המתקשר קלות ובעקיפין לדברים שראינו קודם.

¹³ יומא מג ע"ב: "והזה הטהר על הטמא - טהר מכלל שהוא טמא, לימד על טבול יום שכשר בפרה".

¹⁴ רעיון זה מצאתי בספרו של הרב יאקבס (שצויין בהערה מספר 4) בעמ' 7-8.

בספר בראשית בפרק ה נמנות שנות החיים של תשעת הדורות הראשונים :

- [930] וַיְהִי כָּל-יְמֵי אָדָם אֲשֶׁר-חַי תִּשְׁעַ מְאוֹת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיָּמָת : (ה)
- [912] וַיְהִי כָּל-יְמֵי-שֵׁת שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּתְשַׁע מְאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת : (ח)
- [905] וַיְהִי כָּל-יְמֵי אֱנוֹשׁ חֲמֵשׁ שָׁנִים וּתְשַׁע מְאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת : (יא)
- [910] וַיְהִי כָּל-יְמֵי קִינָן עֶשֶׂר שָׁנִים וּתְשַׁע מְאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת : (יד)
- [895] וַיְהִי כָּל-יְמֵי מֶהֱלָאֵל חֲמֵשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מְאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת : (יז)
- [962] וַיְהִי כָּל-יְמֵי-יֶרֶד שְׁתַּיִם וְשָׁשִׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מְאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת : (כ)
- [365] וַיְהִי כָּל-יְמֵי חֲנוּךְ חֲמֵשׁ וְשָׁשִׁים שָׁנָה וּשְׁלֹשׁ מְאוֹת שָׁנָה : (כג)
- [969] וַיְהִי כָּל-יְמֵי מֵתוֹשֶׁלַח תְּשַׁע וְשָׁשִׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מְאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת : (כז)
- [777] וַיְהִי כָּל-יְמֵי-לָמַךְ שֶׁבַע וְשִׁבְעִים שָׁנָה וּשְׁבַע מְאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת : (לא)

ובפרק ט מובא מניין שנותיו של נח (בן הדור העשירי) :

- [950] וַיְהִי/וַיְהִי כָּל-יְמֵי-נֹחַ תְּשַׁע מְאוֹת שָׁנָה וְחֲמֵשִׁים שָׁנָה וַיָּמָת : (כט)

יש ספרי תורה הגורסים : וַיְהִי [וכך בספרי התורה האשכנזים, וכך הגירסה בתנ"ך קורן], ויש ספרי תורה הגורסים : וַיְהִי [וכך בספרי התורה התימניים, וכך הגירסה המועדפת בתנ"ך ברויאר¹⁵].

לאור התבוננות ברשימת השנים של תשעת הדורות הראשונים, ניתן לראות בבירור שהתורה נקטה בלשון "ויהיו" עבור אלו שחיו מסביב לממוצע השנים הנורמלי בתקופה ההיא, ואילו חנוך ולמך שחיו באופן ניכר מתחת הממוצע, הרי שעליהם התורה נוקטת ואומרת "ויהי". נראה שיש בשינוי לשון זה הדגשה בכך שחיהם היו מועטים.

לאור זאת נראה לצדד, שאף במניין שנותיו של נח, שחי מסביב לממוצע השנים הנורמלי בתקופה ההיא, הגירסה הנכונה היא "ויהיו"¹⁶.

¹⁵ ודאתן עלה - כפי הזכור לי במעומעם, כאשר הופיע לראשונה תנ"ך ברויאר המדוייק, סיפר לי סבי, שחיבתו לדקדוק וללשון הקודש היתה גדולה ומיוחדת, שעבר מיד ובדק מהדורה זו מראשיתה עד סופה ומצא בה מספר טעויות מצומצם ביותר והעיר על כך לרב ברויאר, אותו העריך ביותר, והודה לו על כך ותיקן טעויות אלו.

¹⁶ לפני מספר שנים, כאשר נכחתי בהרצאה של אחד ממפתחי ונושאי הדגל של "שיטת הדילוגים" בתנ"ך, שאלתי אותו האם באמצעות שיטתם הם יכולים להצביע איזו גירסה נכונה יותר [שהרי השמטת/הוספת אות יכולה להשפיע סטטיסטית באופן ניכר על תוצאות הדילוגים בסביבת פסוק זה (והרי לשיטתם המרשימה ישנו פער עצום - ובניגוד לחוקי ההסתברות - בתוצאות הדילוגים בין ספר רגיל לעומת ספר התורה המקודש)], ותשובתו היתה שאכן הגירסה של "ויהיו" היא הנכונה יותר לפי דרכם.